

Amikor még majdnem minden lehetne

JENEI GYULA: *MINDIG MÁS. AZ EMLÉKEZET VERSEI*

Érdekes felvetés, mely szerint ha egy több mint 65 millió fényév távolságban élő földönkívüli teleszkóppal a Földet kémlelné, akkor még látná a dinoszauruszokat. Az emberiségnek nyoma sem lenne, és akkor talán még *majdnem minden lehetne*. Egy ehhez hasonló nézőponttal kísérletezik új kötetében Jenei Gyula, csak éppen nem 65 millió, hanem 40 fényévnnyire önmagától: „akkor még olyannak képzelem / a jövőt, amilyen sosem lesz. de hogy nem lesz / olyan, negyven év múlva már nem zavar – lassan / megszokom magam.” (*Zongora*, 97.).

Jenei Gyula neve ismerősen csenghet a kortárs költészetet kedvelők számára, hiszen az 1980-as évek végétől publikál, 1990-ben jelent meg első kötete, így a 2018-as *Mindig más* című versfüzér már sorban a tizenharmadik könyve. A lírai nosztalgikus visszaemlékezések műve ez, emlékezik a gyermekkorra, az udvarra, a rádióra, a kertre, a bicskára, a családra, az iskolaudvar örök nyarára, az amerikai csoki ízére, a felnőttek világára, az első filmre és mindenre, ami egy gyereknek fontos, és ami meghatározza egy ember múltját és jelenét egyaránt. Ennek következtében pedig olyan kényes témákat jár körül, mint a halál, a szegény vagy a szülőkhöz fűződő kapcsolat. A versek lírai alanyának nézőpontja dominál: visszarevéd a múltba, az egyszer volt világba, a gyermekkorba, amikor még majdnem minden lehetne, de már elrendeltetett. Viszont az sem elképzelhetetlen, hogy „csak egy elképzelt élet néhány lehetséges / képkockája ez az egész?” (*Óvoda*, 12.).

A kötet egyik legizgalmasabb kérdése, hogy hogyan jelenik meg az emlékezetben az idő, hogyan lehet ábrázolni a személyes múltat, a gyermekkort. Ennek érdekében a prózához közelítő szabadversek egyfajta emlékezetfolyamként váltják egymást, és bár a költő hangja halk, igenis sokatmondó, egészen tömör, sűrű és tiszta líraiságot képvisel. Nem egyszerű költői feladatot vállal magára Jenei, művészien kívánja kifejezni az időt, oly módon, hogy a múltat jövőként ábrázolja, olyan jövőként, amely *még nem rendeltetett el* (ennek érdekében változik a feltételes és kijelentő mód, amiként az idősíkok is): „s akkor kezdenék el szédülni / igazán, amikor pár méterre, az utca túloldalán / észrevenném a házat, ahol tizenhét éves koromig / lakni fogok, s ha kinézek majd az ablakából, pont / – ahol állnék – arra a sarokra látok.” (*Ahol állnék*, 7.) A teljes ciklus a lírai beszélő gyermekkoráról tudósít, a '60-as, '70-es évek vidéki Magyarországaról, ahol tyúkszaros az udvar, amely körülménynek gyermekként nem is tulajdonított jelentőséget, felnőttként viszont a hiány tapasztalata kapcsolódik hozzá: „arról meg fogalmam sem lesz, / hogy a hiányhoz, amely bennem kapirgál, a tyúkoknak / van-e bármi köze.” (*Tyúkszaros*, 33.)

Evidens, hogy a gyermekkorunk az az életszakasz, amely leginkább meghatározza a mivoltunkat, ekkor alakul ki a világképünk, s ezzel együtt vágyaink és félelmeink is. Annyira képlékeny időszak, hogy szinte bármi meghatározó jelentőségűvé válhat belőle, ezért később elég egy illat, egy jelentéktelennek tűnő tárgy ahhoz, hogy egy gyerekkori emlékkép villanjon be, és repítsen vissza évtizedekre.

Ezekből és ezekhez hasonló apró és mégis meghatározó emlékeket kiváltó motívumokból épül fel a kötet, érzékeltetve az emlékezés egyébként is bonyolult és összetett folyamatát. Egy és ugyanazon átélt esemény időről időre teljesen másként élhet bennünk, *mindig másként*. Jenei bizonyos pillanatokot merevít ki, életképet tár olvasói elé. Az emlékező folyamatát talán a *Várákozás* című versében fogalmazza meg a legérzékletesebben: „az is lehet, hogy kint / apró szemekben hullani kezdene a hó, de az is, hogy / csak a karácsony lesz fehér. vagy az sem. / akkor még majdnem minden lehetne. még nem lenne /megírva az idő.” (*Várákozás*, 28)

Tehát a költő művészetében központi szerepet kap az idő, annak múlása és megfoghatatlansága, azt a pillanatot kívánja tetten érni, ahol még képlékeny a jövő. Ahogyan emlékeit közvetíti verseiben, az szoros párhuzamot mutat a prousti emlékezés alapvetésével, mivel Proustnál sem időrendben tűnik elő az élet az idő távlatából (az időn kívül pedig az emlékeket kiváltó motívumok jelenléte is hasonló). Ahogy *Az eltűnt idő nyomában* is az emlékezésre épít, elhagyva a kronológiai sorrendet, úgy Jeneinél is részben a tudatos, részben az akaratlan emlékezés során bukkannak fel emlékképei. Talán a legérzékletesebb metaforája az időre az, amikor a szétszakadt szövehez hasonlítja: „az első / hosszúgatya nélküli tavaszi napokon érzem majd / a mámorító bizsergést, de aztán mindig megszokom, / s új telek, új hosszúgatya kellenek, hogy azoktól / megszabadulva szabad legyek újra, amíg az idő / lassan elérő szöve szétszakad – összevarrhatatlanul.” (*Hosszúgatya*, 30.)

Tulajdonképpen kiszolgáltatott helyzetként nevezi meg az emlékezést, hiszen változtatni nem lehet a megtörtént eseményeken, hiába foltozgatná az idő szöveget, csak játszani tud a gondolattal, hogy lehetett volna másként. Az, hogy jövőként tekint a múltra, nem más, mint egyfajta játék az idővel, s a kiszolgáltatottság egyfajta megkerülése – a múltat olyan elképzelt valósággá alakítja, ahol a jövő még képlékeny: „bizonyos lehetőségek viszont / bezáródnak – ám ha elfelejték egy történetet, s csak / a tehetetlenség és a kiszolgáltatottság megalázó ragacsa / marad, akkor is újra- és újrajátszhatom mindig / másként [...] / átírhatom az emlékeimet, de / a valóság, amely elkísér majd eddig a versig, / ugyanaz marad?” (*Bicska*, 70–71.) A versekben tetten érhető az idő könnyörtelensége: a múlt idillinek tűnő képe mára már inkább szorongatóvá vált, a gyermekkori fotó alapján megidézett szülők emléke is fájdalmas valósággá lesz, hiszen a fényképen szereplő gyerek felnőtt, a szülők pedig már nem élnek: „egy másik képen például / a kerítés előtt áll majd apám és anyám – középen boldog / gyerekarcom. anyám karján ülök. még szépek leszünk: / a család, amelybe születek; még szüleimet sem / kezdik ki túlságosan a hétköznapok. akkor még / nem kezdi ki őket az öregség, a rák.” (*Fényképek*, 10.)

Igen érzelmes alanyi költészetről van szó, ezért a költői beszédmód őszintesége adja elsősorban a versek erejét. A minimalista, gördülékeny, letisztult versszövegek nosztalgikus hangnemben szólalnak meg. Az idillikus gyermekkor ellenpontja a múltba visszatekintő, illúzióit és szüleit elvesztett felnőtt, aki bár tudja, milyen jövő vár a múltbeli kisfiúra, azért reménykedik abban, hogy az megváltoztatható. A kötet negyvennyolc verse tekinthető változatoknak egy témára, megfigyelhető bennük valamiféle ismétlődés, hiszen a lírai szubjektum versről versre ugyanarra a tárgykorre reflektál, ennek ellenére korántsem válik unalmassá egyetlen költői kijelentése sem.

Jenei Gyula verseit általában találó gondolatokkal zárja, ezért érdemes odafi-gyelni az utolsó sorokra. Bár a lírai beszélő rendszerint filozófiai mélységekbe me-rül a versek végén, ezek nem válnak sommás vagy erőltetett megállapításokká. Ahogyan a zárlatok, úgy a kötet utolsó verse is figyelemreméltó, a könyv végki-csengése hitelesen ad számot olvasójának a felnőttkori magányról, reményvesz-tettségről: „egyedül leszek, mint isten vagy a fákon az a néhány, / fejét forgató, egyébként merev madárteremtény; / és egyedül járom az erdőt, és az avar szúr / és áztat, és számolom a nap forgását az égen, / és a madarak elijednek, messzi szállnak. és csak / az isten gubbaszt valamelyik nyárfa tetejében.” (106–107.) A szöveg-hely József Attila ismert költeményével is párbeszédet létesít: „Az ember végül homokos, / szomorú, vizes síkra ér” (*Reménytelenül*).

A *Mindig más* verseit Jenei Gyula olyan bravúrosan komponálta meg, hogy a szűkszavúsága – csak annyit közöl, amennyi szükséges – távlatos lesz, további mélységeket tár föl. A kötet a kortárs magyar költészet fontos darabjaként a vallo-másos-émlékező lírai paradigmát gazdagítja. Bár az emlékezés és az idő témája, tudjuk, korántsem érintetlen terület, mégis sajátzerű megközelítésből nyúl hozzá a költő akkor, amikor egy lehetséges jövőként ábrázolja a múltat. A könyv nagyszerűsége abban rejlik, hogy olyan, akár egy elképzelt családi fotóalbum: a versek társaként fényképek is állhatnának, mivel azok egy-egy meghatározó pillanatot ragadnak ki az egyszervolt időből. A kötet olvasása után az olvasó is kedvet kap, hogy kicsit a tilosban járjon, és fényképekre jelen életétől szemlélje azt a múltat, amely még csak lesz, ami lehet, hogy mindig más. (*Tiszatáj*)

FAZEKAS ANDREA

Azok a „finom, porhanyós mezsgyék”

BÁN ZSÓFIA: *LEHET LÉLEGEZNI!*

„Hol húzódik a *még* és a *már* közti határ finom, porhanyós mezsgyéje?” – teszi fel a kérdést Bán Zsófia legutóbb megjelent novelláskötetének nyitódarabja. A metaforika sejteni enged, hogy ezek a határok sérülékenyek, könnyen átrendeződnek vagy éppen el is tűnnek, így szinte észrevétlenül jutunk át rajtuk. A rövidebb-hosz-szabb lélegzetű elbeszélések a bennünket körülvevő, hétköznapi eseményekből felépített világot viszik színre oly módon, hogy közben minduntalan határátlépé-sekre kényszerítenek, próbára téve a befogadás folyamatát. Ennek nehézsége ab-ból fakad, hogy a szövegek nem egy esetben kapcsolódnak képzőművészeti alko-tásokhoz, illetve fotók sorozatához, amelyek a könyv (a szó szoros értelmében vett) határain túlra vezetik az érdeklődőt. (A hivatkozások a kötet végén segítséget nyújtanak a befogadói élmény kiterjesztéséhez, utat nyitva a különféle alkotói te-vékenységek „párbeszéde” felé.) Képzőművészet és irodalom diskurzusa ismerő-sen hat a szerző korábbi írói és kutatói munkásságából egyaránt, ahogyan azt a tudományos, esszé- és elbeszélésköteteinek sora is mutatja.

A 2018-as könyv borítóképe és a *Lehet lélegezni!* című novella egyaránt Eperje-si Ágnes installációját (*D. 365 napja*) idézi meg. Az írás alapjául szolgáló, fotókból,